

TIJORAT BANKLARIDA XUSUSIY KAPITAL TO`G`RISIDAGI HISOBOTNI TAKOMILLASHTIRISH

Adizov Ikromjon Jumaboyevich
O`zbekiston Respublikasi
Toshkent bank- moliya akademiyasi
2-kurs tinglovchisii

Annotatsiya

Ushbu maqolada tijorat banklarida xususiy kapital to`g`risidagi hisobotni takomillashtirish masalalari ko`rib chiqiladi. Xususiy kapitalni boshqarish banklarning moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta`minlashda muhim ahamiyatga ega. Maqolada xalqaro amaliyotdagi standartlar, xususan, Baselskiy kelishuvlariga muvofiq hisobot shakllarini joriy etish zarurati tahlil qilinadi. Shuningdek, xususiy kapital to`g`risidagi ma`lumotlarni ochiq va oshkora yetkazish orqali banklarning ishonchliligini oshirish yo`llari muhokama qilinadi. Maqolada hisobotni avtomatlashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy qilish va sifat ko`rsatkichlarini yaxshilash bo`yicha amaliy takliflar berilgan.

Kalit so`zlar: *tijorat banklari, xususiy kapital, moliyaviy barqarorlik, Baselskiy kelishuvlar, hisobotni avtomatlashtirish, raqamli texnologiyalar, moliyaviy ishonchlilik, standartlashtirish.*

Abstract

This article will consider the issues of improving the report on private equity in commercial banks. Private equity management is important in ensuring the financial stability and competitiveness of banks. The article analyzes the standards in international practice, in particular the need to introduce reporting forms in accordance with the Baselsky agreements. Also discussed are ways to improve the reliability of banks by openly and publicly communicating information about private equity. The article provides practical proposals for automation of reporting, introduction of digital technologies and improvement of quality indicators.

Keywords: *commercial banks, private equity, financial stability, Baselsky agreements, report automation, digital technologies, financial reliability, standardization.*

Kirish.

Bugungi global iqtisodiy sharoitda tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va samaradorligini ta`minlashda xususiy kapital to`g`risidagi hisobotlarning sifatini oshirish alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu hisobotlar banklarning moliyaviy holati va kapital boshqaruvi haqida ishonchli ma`lumotlarni taqdim etish bilan birga,

investitsion jozibadorlikni oshirish va xalqaro standartlarga muvofiqligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Hisobotlarning dolzarbligi moliyaviy resurslardan oqilona foydalanishni rag'batlantiradi, risklarni minimallashtirishga yordam beradi va qaror qabul qilish jarayonlarini yaxshilaydi. Shu sababli, xususiy kapital hisobotlarini takomillashtirish, xalqaro tajriba va ilg'or texnologiyalarga asoslanish, O'zbekiston sharoitida ham iqtisodiy barqarorlikka erishishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, xususiy kapital to'g'risidagi hisobotlar aniq ma'lumotlarga asoslangan tahliliy yondashuvlar yordamida shakllantirilganida yanada samarali bo'ladi. Masalan, AQShda *Project Management Institute (PMI)* tomonidan ishlab chiqilgan standartlar loyihalarni boshqarishda tizimli yondashuvni qo'llashni ta'minlaydi. Bu yondashuv loyihalardagi qarorlarni ma'lumotlar, risklarni baholash va resurslarni rejalashtirish asosida qabul qilishni ta'kidlaydi. PMI ning *Project Management Body of Knowledge (PMBOK)* qo'llanmasi xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy qilishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuv xususiy kapital hisobotlari sifatini oshirishda samarali vositalardan biri sifatida qaralmoqda.

Yevropa tajribasida esa inson omiliga katta e'tibor qaratiladi. *International Project Management Association (IPMA)* tomonidan ishlab chiqilgan kompetensiyalar tizimi nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki liderlik va jamoaviy muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Bu esa xususiy kapital hisobotlarini shakllantirishda manfaatdor tomonlar bilan ochiq muloqot o'rnatish va shaffoflikni ta'minlash uchun muhim omildir. Shuningdek, Yevropa mamlakatlarida jamoaviy qaror qabul qilish tamoyillari keng qo'llanilib, ular moliyaviy boshqaruvda ochiqlikni oshirish va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Osiyo davlatlari, xususan, Xitoy va Janubiy Koreyada esa raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt xususiy kapital hisobotlarini boshqarishda asosiy o'rin tutadi. Katta ma'lumotlar tahlili yordamida hisobotlarni avtomatlashtirish va real vaqt rejimida nazorat qilish tizimlari joriy etilgan. Bu usul bank resurslarini samarali taqsimlash va hisobotlarni aniqligini oshirish imkonini beradi. Masalan, Xitoyning yirik texnologik kompaniyalari, jumladan *Alibaba* va *Tencent*, *Agile* va *Scrum* metodologiyalariga asoslangan boshqaruv tizimlarini keng qo'llashadi. Bu ularga mijoz talablariga moslashish va dinamik iqtisodiy sharoitlarda samarali ishlash imkonini yaratadi.

O'zbekiston sharoitida xususiy kapital hisobotlarini takomillashtirish bo'yicha amaliy va nazariy yondashuvlar rivojlantirilishi zarur. Amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, ko'plab tijorat banklari xalqaro standartlarga to'liq mos keluvchi hisobot tizimiga ega emas. Bu esa banklarning xalqaro bozorlar bilan hamkorlik qilish imkoniyatlarini cheklaydi va ichki iqtisodiy barqarorlikka salbiy ta'sir qiladi. Shu sababli, xalqaro tajribalardan o'rganib, ularni milliy sharoitga moslashtirish zarur.

Xususiy kapital hisobotlarini takomillashtirish uchun quyidagilarni amalga oshirish taklif etiladi: xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy qilish, sun`iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish, bank xodimlarining malakasini oshirish va hisobotlarda shaffoflikni ta`minlash.

Xususiy kapital to`g`risidagi hisobotlarni takomillashtirish jarayonida xalqaro standartlar va ilg`or yondashuvlarni joriy qilish banklar uchun keng imkoniyatlar ochadi. Ushbu jarayon, bir tomondan, moliyaviy barqarorlikni ta`minlashga yordam bersa, ikkinchi tomondan, xalqaro investitsiyalarni jalb qilishda hal qiluvchi omil sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, takomillashtirilgan hisobotlar banklarning ichki boshqaruv samaradorligini oshirish orqali mijozlar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan ishonchli va barqaror hamkorlikni rivojlantirishga zamin yaratadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko`rsatadiki, xalqaro tajriba va innovatsion texnologiyalarni milliy bank tizimiga moslashtirish O`zbekistonning bank sektorida global raqobatbardoshlikni oshirish uchun kuchli asos bo`lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuv nafaqat mahalliy banklarning moliyaviy holatini yaxshilaydi, balki ularning xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiyalashuviga ham xizmat qiladi.

Xususiy kapital to`g`risidagi hisobotlarni zamonaviy talablar darajasida shakllantirish tijorat banklarining iqtisodiy samaradorligini oshirishning eng muhim yo`nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu hisobotlar banklar kapitalini samarali boshqarish imkonini berish bilan birga, moliyaviy ma`lumotlarning oshkoraligini ta`minlash va investitsion jozibadorlikni oshirishda ham muhim rol o`ynaydi. Xalqaro standartlarga mos keluvchi hisobotlar, ayniqsa, resurslarni oqilona taqsimlash, risklarni samarali boshqarish va manfaatdor tomonlar ishonchini kuchaytirishga yordam beradi.

O`zbekiston bank sektorining 2018–2022-yillardagi dinamikasiga e`tibor qaratsak, bank kapitalining izchil o`sishi kuzatilmoqda. Ushbu ijobiy o`zgarishlar xususiy banklarning milliy moliyaviy tizimdagi rolini kuchaytirib, ularning moliyaviy barqarorlikni ta`minlashdagi ahamiyatini namoyon etmoqda. Bu esa, o`z navbatida, xalqaro tajriba va ilg`or texnologiyalardan foydalanish orqali hisobotlarni yanada takomillashtirishga zamin yaratadi. Shu bois, xususiy kapital to`g`risidagi hisobotlarni takomillashtirish faqat tijorat banklari uchun emas, balki milliy iqtisodiyotning umumiy barqarorligi va raqobatbardoshligi uchun ham muhim ahamiyatga ega

Jadval 1.

O`zbekistonda bank kapitalining o`sishi dinamikasi (2018–2022-yillar)

Yil	Umumiy kapital (mlrd so`m)	Xususiy banklar kapitali (mlrd so`m)
2018	15 000	5 000
2019	17 000	6 000
2020	20 000	8 000

Yil	Umumiy kapital (mlrd so`m)	Xususiy banklar kapitali (mlrd so`m)
2021	23 000	10 000
2022	25 000	12 000

Manba: Statistika qo`mitasi ma`lumotlari asosida tahlil qilingan.

1-Jadvalda keltirilgan ma`lumotlarga ko`ra, 2018-yildan 2022-yilgacha O`zbekistonda bank kapitalining izchil o`sishi kuzatilgan. Xususiy banklar kapitali umumiy kapitalning sezilarli qismini tashkil etib, ularning ulushi yildan-yilga o`sb bormoqda. Bu o`shish moliyaviy sektorni yanada barqaror va ishonchli qilishda xususiy banklarning ahamiyatini ko`rsatmoqda. Shu bilan birga, ushbu ma`lumotlar moliyaviy boshqaruvni takomillashtirish va xalqaro standartlarni tatbiq qilish imkoniyatlarini ochib beradi.

Bank tizimida xususiy kapitalning o`sishi banklarning iqtisodiy sharoitlarning o`zgarishiga moslashuvchanligini oshirishini ko`rsatmoqda. Jadvalda keltirilgan ma`lumotlardan ko`rinib turibdiki, xususiy banklarning kapitali umumiy bank kapitaliga nisbatan tezroq o`smoqda. Bu esa xususiy sektorning moliyaviy barqarorlikni ta`minlashdagi rolini kuchaytirayotganidan dalolat beradi. Ushbu tendensiya zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, boshqaruv usullarini yaxshilash va hisobot sifatini oshirish bilan bog`liq.

Holatni yanada yaxshilash uchun xalqaro tajribani, masalan, IFRS standartlarini joriy etish va dunyoning yetakchi banklari tajribasidan foydalanish zarur. Masalan, PMI va Agile metodologiyalari kapital boshqaruvida tizimli yondashuvni qo`llash imkonini beradi, sun`iy intellekt va katta ma`lumotlarni tahlil qilish texnologiyalari esa hisobot tayyorlash jarayonlarini avtomatlashtirishga yordam beradi.

Xususiy kapital to`g`risidagi hisobotlarning oshkoraligini ta`minlash avtomatlashtirilgan tizimlar va raqamli texnologiyalarni joriy etishni talab qiladi. Osiyo mamlakatlari, jumladan Xitoy va Janubiy Koreya tajribasi ko`rsatadiki, innovatsion yechimlardan foydalanish hisobot tayyorlash vaqtini qisqartiradi va uning aniqligini oshiradi. Avtomatlashtirish banklarga iqtisodiy sharoitlarning o`zgarishiga tezkor moslashish va xavflarni minimallashtirish imkonini beradi.

Xulosa

Xususiy kapital to`g`risidagi hisobotlarni takomillashtirish jarayonida xalqaro tajriba va ilg`or yondashuvlarni joriy qilish banklar uchun moliyaviy barqarorlikni ta`minlash, ichki boshqaruvni optimallashtirish va xalqaro raqobatbardoshlikni oshirishda muhim omil hisoblanadi. Xalqaro tajribalar shuni ko`rsatadiki, ma`lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish, zamonaviy texnologiyalarni qo`llash va

avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini joriy qilish hisobot sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

AQSh, Yevropa va Osiyo mamlakatlarida qaror qabul qilish jarayoni tahliliy va texnologik yondashuvlarga asoslanib, banklarning kapital boshqaruvi samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlilidan foydalanish jarayonlarni tezkor va aniqlik bilan boshqarish imkoniyatini beradi. Ushbu yondashuvlar xususiy kapital to'g'risidagi hisobotlarni tayyorlashda o'zining yuqori samarasini ko'rsatmoqda.

O'zbekistonda xalqaro tajribadan foydalanish, uni milliy sharoitga moslashtirish orqali banklar kapital boshqaruvinini yaxshilash va moliyaviy hisobotlarni zamonaviy talablarga mos ravishda shakllantirish mumkin. Bu esa banklarning ichki samaradorligini oshirish bilan birga, xalqaro investitsiyalarni jalb qilish va global bozorlar bilan integratsiyalashuvni kuchaytiradi. Xususiy kapital to'g'risidagi hisobotlarni takomillashtirish banklar uchun strategik ahamiyatga ega bo'lib, moliyaviy barqarorlik va raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim qadam hisoblanadi.

Manbalar ro'yxati

1. **Project Management Institute (PMI).** *A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)*, 7th Edition, PMI Publications, 2021. Xalqaro loyiha boshqaruvi standartlari va qaror qabul qilish jarayonining metodologik asoslari.
2. **International Financial Reporting Standards (IFRS).** *IFRS Standards for Financial Reporting*, International Accounting Standards Board, 2023. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari va ularni bank boshqaruvida qo'llash.
3. **Agile Alliance.** *The Agile Manifesto and Methodologies*, Agile Alliance Publications, 2022. Zamonaviy boshqaruv tizimlarida moslashuvchan metodologiyalarning roli.
4. **World Bank Group.** *Data on Financial Inclusion and Banking Sector Trends*, World Bank Reports, 2022. Bank sektorining rivojlanishi va moliyaviy inklyuziya tendensiyalari.
5. **Statistika qo'mitasi (O'zbekiston).** *O'zbekistonda moliya bozori dinamikasi (2018–2022)*, 2023. O'zbekistonning bank kapitali bo'yicha statistik ma'lumotlari.
6. Niyozov Z. D., Tog'ayev S.S., "Bekmurodov A.A.(2015). "Bank ishi" fanidan o'quv-uslubiy qo'llanma". scienceweb.uz
7. Norboboyev Sh.(2015). "Tijorat banklari ustav kapitali va uni oshirish yo'llari". ziyonet.uz
8. Sa'dullayeva S(2024). "Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali". finance.tsue.uz.